

Географічна освіта

УДК 911.3:314 (100)

Книш М.М., Котик Л.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

КОНЦЕПЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА «ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА»

У статті розглянуто концептуальні засади підготовки навчального посібника із курсу «Глобальні проблеми людства» з врахуванням засад впровадження основ Болонської системи навчання. Звернуто увагу на висвітлення актуальності курсу, його мети, основних завдань та висвітлення цих завдань у структурі лекційних та практично-семінарських занять.

Ключові слова: глобальні проблеми людства, Болонська система навчання, завдання навчальної дисципліни, структура курсу.

Постановка проблеми. Навчальний посібник, що пропонують автори, є одним із елементів, який забезпечує цілісний навчальний процес із курсу «Глобальні проблеми людства» — навчальної дисципліни, яку у Львівському національному університеті імені Івана Франка вивчають студенти географічного факультету п'ятого курсу денної форми навчання напряму 8.040104 «географія», освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», спеціальності 8.04010401 «географія», спеціалізації «економічна географія і геоekonomіка».

Актуальність вивчення глобальних проблем людства зумовлена: а) світовими інтеграційними процесами; б) неконтрольованим збільшенням кількості населення планети на фоні регіональних демографічних диспропорцій розвитку (депопуляція, старіння / високий рівень природного приросту й дитячої та материнської смертності, низька тривалість життя; міграційні потоки; біженці; псевдоурбанізація); в) загостренням продовольчої проблеми (голод, переїдання, незбалансоване харчування); г) вичерпністю сировинних та енергетичних ресурсів та пошуком нових видів сировини й альтернативних джерел палива й енергії; г) погіршенням стану здоров'я населення (епідемія ВІЛ/СНІДу, хвороби цивілізації); г) зростанням рівня агресії у світі на фоні високого рівня милітаризації глобальних й регіональних держав (загроза початку ІІІ світової війни, гібридні й інформаційні війни, тероризм); д) подоланням диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та держав (Північ-Південь); е) викликами соціальних негараздів (злочинність, наркоманія, on-line залежність тощо); є) необхідністю

Географічна освіта

впровадження на глобальному рівні засад демократії та сталого розвитку (формування глобального уряду, гнучке ІТ-урядування та управління, функціонування міжнародних організацій, подолання проблем змін клімату та забруднення сфер Землі); ж) формуванням глобального інформаційного суспільства (створення кіберпростору, подальший розвиток Internet, гарантування захисту державної та особистої інформації (секюритизація кіберпростору)); з) новими здобутками науки (ГМО-продукти, клонування, генна медицина, 3D-принтери, розумні машини (mind-hard) та розумне програмне забезпечення (mind-soft)) на фоні росту функціональної та абсолютної неграмотності; и) прагненням конструктивного освоєння Світового океану, Антарктиди, навколоземного та позасонячного простору; і) гарантуванням усесторонньої безпеки людству та забезпеченням подальшого його прогресивного розвитку, тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Активізація досліджень глобальних проблем людства на початку ХХІ ст. в Україні привела до появи низки монографій та навчальних посібників, присвячених теоретичним [1, 3, 7, 9] та прикладним аспектам даної проблеми [2, 4, 6, 10]. Однак поза увагою вчених залишається проблема забезпечення освітнього процесу навчальним посібником згідно з вимогами Болонської системи навчання.

Мета дослідження: Розкриття концептуальних засад підготовки та написання навчального видання з курсу «Глобальні проблеми людства» із врахуванням положень Болонської системи навчання [8] та Закону України «Про вищу освіту» (2015) [5].

Виклад основного матеріалу: Глобальні проблеми людства — відносно нова міждисциплінарна наука, яка виникла на стику філософії, економіки, політології й суспільної географії (перші доповіді з глобальних проблем людства опубліковані представниками Римського клубу на початку 70-х років ХХ ст.: Д. Медоуз та інші «Межі росту» (D. Meadows & Co. «Limits to Growth», 1972); М. Месарович, Е. Пестел «Людство у пункті повороту» (M. Mesarovic, E. Pestel «Mankind at the Turning Point», 1974); Я. Тінберген «Перегляд міжнародного порядку» (J. Tinbergen «Reshaping the International Order», 1976)) та вивчає, за проф. О. Шаблієм, «єдність, цілісність і контрастність сучасного світу» [9, с. 429].

Як навчальна дисципліна, «Глобальні проблеми людства», займає важливе місце у структурі навчальних дисциплін магістрів-географів. Навчальний курс тісно пов'язаний з нормативними навчальними дисциплінами

Географічна освіта

циклу професійної та практичної підготовки («Основи суспільної географії», «Регіональна економічна і соціальна географія», «Географія світового господарства»), вибірковими навчальними дисциплінами цього ж циклу («Географічне країнознавство», «Політична географія») та вибірковими навчальними дисциплінами циклу математичної та природничо-наукової підготовки («Соціальна географія», «Техніко-економічні основи виробництва», «Географія населення»), які студенти слухають упродовж навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» напряму 6.040104 «географія». Також курс має тісні міжпредметні зв'язки з дисциплінами самостійного вибору студентів-бакалаврів (III—IV рік навчання), які викладаються на кафедрі економічної і соціальної географії ЛНУ ім. І. Франка («Політико-географічна глобалістика», «Міжнародні політичні, військові, економічні організації», «Географія культури і релігії», «Транскордонне співробітництво»).

У студентів-магістрів вивчення курсу проходить у руслі засвоєння дисциплін спеціалізації «економічна географія і геоекономіка» та пов'язане з курсами «Проблеми суспільної географії», «Геоекономіка», «Військова географія й геополітика».

Зміст дисципліни «Глобальні проблеми людства» розроблено на основі відповідних положень щодо підготовки фахівців у сфері географії, норм та традицій вищої університетської освіти, профілю освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» та вимог Болонського процесу.

Таблиця 1

Зміст навчальної дисципліни «Глобальні проблеми людства»

Змістовий модуль 1	
Теоретико-методичні засади вивчення глобальних проблем людства. Демо-соціальні глобальні проблеми людства	
Тема 1. Поняття про глобальні проблеми. Класифікація глобальних проблем	
Практична робота. Глобальні проблеми: класифікація та наукові підходи до трактування	
Тема 2. Тематика глобальних проблем людства у доповідях провідних вчених світу	
Практична робота. Тематика глобальних проблем людства у доповідях провідних вчених світу	
Тема 3. Глобальна проблема збереження миру	
Практична робота. Глобальний індекс миру	
Тема 4. Глобальна демографічна проблема	
Практична робота. Глобальна демографічна проблема	
Тема 5. Глобальна проблема міграції населення і біженців	
Практична робота. Проблема міграції населення та біженців	
Тема 6. Глобальна проблема збереження здоров'я населення	

Географічна освіта

Продовження таблиці 1

Зміст навчальної дисципліни «Глобальні проблеми людства»

<i>Змістовий модуль 1</i>	
Теоретико-методичні засади вивчення глобальних проблем людства. Демо-соціальні глобальні проблеми людства	
<i>Практична робота.</i> Проблема збереження здоров'я населення	
<i>Тема 7.</i> Глобальна проблема урбанізації	
<i>Практична робота.</i> Глобальна проблема урбанізації	
<i>Змістовий модуль 2</i>	
Політико-економіко-екологічні глобальні проблеми людства	
<i>Тема 8.</i> Глобальні проблеми наркоманії та злочинності	
<i>Практична робота.</i> Проблема наркоманії та злочинності	
<i>Тема 9.</i> Глобальна сировинна проблема	
<i>Практична робота.</i> Глобальна сировинна проблема	
<i>Тема 10.</i> Глобальна енергетична проблема	
<i>Практична робота.</i> Глобальна енергетична проблема	
<i>Тема 11.</i> Глобальна продовольча проблема	
<i>Практична робота.</i> Глобальна проблема голоду та переїдання	
<i>Тема 12.</i> Глобальна проблема сталого розвитку	
<i>Практична робота.</i> Глобальна екологічна проблема	
<i>Тема 13.</i> Глобальна проблема тероризму	
<i>Практична робота.</i> Глобальна проблема тероризму	
<i>Тема 14.</i> Глобальна проблема формування нового світового порядку	
<i>Практична робота.</i> Типологія країн за індексом багатовимірної бідності	

Завдання навчальної дисципліни: ознайомити студентів із питаннями, що стосуються об'єкта, предмета, особливостей історичного розвитку та головних наукових положень глобальних проблем людства; визначити геопросторові особливості перебігу головних глобальних проблем людства: збереження миру, демографічної, сировинної, енергетичної, продовольчої, екологічної, тощо; вивчити методики обчислення індексів: миру, суспільного здоров'я, людського розвитку, тероризму, сталого розвитку, глобалізації; висвітлити сучасні глобальні та регіональні аспекти гостроти глобальних проблем людства, а також їхній вплив на політичні та демо-соціо-економіко-екологічні процеси в Україні.

Унаслідок вивчення дисципліни студент повинен знати:

- трактування категорій глобальних проблем людства: глобальний, глобальні проблеми, глобалістика, геоглобалістика, глобалізація, глобалізм, глобальне моделювання, геопросторова організація глобальних проблем людства тощо;
- наукові підходи до класифікації глобальних проблем;
- предметне поле дослідження глобальних проблем людства та особливості історичних етапів їхнього розвитку, світові центри досліджень глобальних

Географічна освіта

проблем людства та провідних вчених сьогодення;

- суспільно-географічні аспекти проблеми збереження миру, ступінь впливу різних чинників на збереження миру та методика розрахунку глобального індексу миру;
- місце глобальної демографічної проблеми в системі глобальних проблем людства, її взаємозв'язок і взаємозалежність з іншими глобальними проблемами та особливості демографічної політики та систему заходів забезпечення демографічної безпеки на макрорегіональному та глобальному рівнях;
- вплив науково-технічного прогресу на здоров'я людини та сферу охорони здоров'я, програми ВООЗ із: захисту та покращення здоров'я населення країн світу, боротьби з хворобами цивілізації, боротьби з ВІЛ/СНІДом, тощо;
- особливості поширення процесів урбанізації в умовах глобалізації на початку XXI ст., функції глобальних міст на початку XXI ст.;
- індикатори вимірювання рівня бідності у світі, особливості геопросторової організації проблеми бідності у світі;
- головні маршрути транспортування наркотиків у світі, загрози пов'язані з поширенням наркоманії та злочинності, особливо організованої, у світі;
- забезпечення країн та макрорегіонів світу головними видами непаливних мінеральних ресурсів, вплив сировинного чинника на політичну нестабільність та виникнення й перебіг збройних конфліктів у країнах та макрорегіонах;
- забезпеченість енергетичними ресурсами на глобальному та макрорегіональному рівнях, розроблені Міжнародним енергетичним агентством Сценарії розвитку світової енергетики;
- індикатори вимірювання голоду та переїдання у світі, програми ООН з подолання голоду та боротьби з переїданням;
- геопросторову організацію сталого розвитку у країнах світу, міжнародні організації, які досліджують глобальні екологічні зміни у світі;
- антитерористичні міжнародні конвенції ООН, моделі протистояння світового співтовариства з міжнародним тероризмом.

вміти:

- аналізувати зміст поняття «глобальні проблеми»;
- класифікувати глобальні проблеми за різними ознаками;
- аналізувати хронологію наукових досліджень глобальних проблем людства;
- пояснювати ключові ідеї концепції позитивного та негативного миру;

Географічна освіта

- прогнозувати подальший перебіг демографічної ситуації на глобальному рівні, зміни напрямку та обсягу міграційних потоків, визначати потенційні регіони можливого формування біженців;
- аналізувати географічні особливості поширення хвороб цивілізації, укладати показники стану здоров'я населення країн світу;
- аналізувати особливості урбанізації як глобальної проблеми людства;
- аналізувати роль ООН та інших міжнародних урядових і неурядових інституцій, окремих персоналій у процесі подолання бідності у світі;
- розробляти типологію країн за індексом злочинності, обґрунтовувати загрози спричинені глобалізацією наркоманії та злочинності;
- розраховувати рівень забезпеченості та внутрішнього споживання головних видів непаливних мінеральних ресурсів у країнах та макрорегіонах світу;
- укладати типологію макрорегіонів за співвідношенням виробництва і споживання енергетичних ресурсів;
- обґрунтовувати актуальність глобальної проблеми голоду та переїдання на початку XXI ст, аналізувати роль ООН та інших міжнародних інституцій у подоланні проблеми голоду та переїдання;
- порівнювати особливості геопросторової організації країн за комбінацією та перебігом екологічних проблем;
- складати карти активності та наслідків терористичної діяльності в різних макрорегіонах та країнах.

Прослуховування курсу забезпечить формування у магістрів-географів **системи компетенцій**, які є критеріями оцінки якості знань з курсу:

соціально-особистісні компетенції: креативність, здатність до системного мислення; наполегливість у досягненні мети; толерантність; функціональна грамотність; відкритість і чуйність до різноманіття;

загальнонаукові компетенції: базові уявлення про глобальні проблеми людства, що сприяють розумінню причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й умінь їх використовувати у професійній і соціальній діяльності;

інструментальні компетенції: знання іноземної мови; навички роботи з комп'ютером; навички управління інформацією; дослідницькі навички;

професійні компетенції: базові уявлення про чинники формування та розвитку глобальних проблем людства; володіння описовими, картографічними, статистичними методами дослідження; здатність професійно використовувати профільні знання для прогнозування змін розвитку глобальних проблем людства, висвітлення їхніх нових аспектів.

Географічна освіта

Знання, одержані в процесі вивчення дисципліни «Глобальні проблеми людства», розширяють географічний та глобалістичний кругозір магістрів-географів. Вони зможуть використовувати їх при вивченні інших, пов'язаних із глобальними проблемами людства, дисциплін, науковій роботі та при підготовці магістерських робіт, а також у майбутній професійній діяльності.

Відповідно до головних теоретичних та прикладних завдань дисципліни, сформована її структура посібника, який складається із трьох розділів – організаційно-методичного, власне навчально-методичного та інформаційно-аналітичного.

Організаційно-методичний розділ містить: структуру навчальної дисципліни; критерії оцінювання результатів роботи студентів; програму навчальної дисципліни; рекомендовану літературу (базову та допоміжну) й інформаційні ресурси.

Навчально-методичний розділ складається з двох змістових модулів та індивідуального навчально-дослідного завдання. Кожен змістовий модуль містить завдання для аудиторної та самостійної робіт, тести для самоперевірки знань. При композиції практичних робіт здійснено системний уніфікований підхід до побудови їхньої структури: у кожній із робіт зазначено мету, акцентовано увагу на тому, що студенти повинні знати і вміти, подано термінологічний словник, завдання практичної роботи, рекомендовану літературу, завдання й вправи для самостійної роботи та запитання для самоперевірки.

Тематику практичних та самостійних робіт розроблено так, що нею охоплено методику вивчення теоретичних засад та актуальних проблем, які виникають у руслі глобальних проблем людства.

Кожна практична робота містить перелік завдань для самостійної роботи, які пов'язані з темою практичної роботи і дають змогу як поглибити знання із відповідної теми, так і порівняти досліджувану проблему з іншими глобальними проблемами людства, розглянути їх у глобальному, регіональному та країнознавчому аспектах.

Завершують вивчення теми запитаннями для самоперевірки в яких акцентовано увагу на головних теоретичних і прикладних аспектах теми. Запитання для самоперевірки передбачають самостійне осмислення магістром матеріалу, запропонованого у навчальних посібниках, аналітичних записках, на лекції. Вони також несуть у собі набуття досвіду роботи з науковою літературою, інформаційними ресурсами.

Географічна освіта

Тестові завдання сформовано згідно з навчальною програмою і згруповано у два змістові модулі. Вони є одним з важливіших дидактичних прийомів, який використовують для кращого засвоєння навчального курсу і визначення відповідності рівня набутих магістрами знань вимогам навчальної програми з курсу «Глобальні проблеми людства». У навчальному посібнику міститься близько 300 тестових завдань, які поділено на три типи: 1) вибір однієї чи кількох правильних відповідей із запропонованих; 2) встановлення правильної послідовності відповідей; 3) встановлення відповідності між двома переліками тверджень.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання виконують згідно із запропонованою в навчальному посібнику тематикою та методичними вказівками щодо виконання та оформлення. Воно має на меті поглиблення, узагальнення і закріплення знань, які магістри одержують у процесі вивчення цієї дисципліни, та їхнє застосування на практиці з метою реалізації творчих можливостей магістрів.

Інформаційно-аналітичний розділ навчального посібника охоплює аналітичні і статистичні матеріали для виконання практичних робіт.

Висновки: Актуальність запровадження у навчальний процес для магістрів напряму 8.040104 «Географія», спеціалізації «економічна географія і геоелектроніка», дисципліни «Глобальні проблеми людства» зумовлена процесами активізації досліджень на глобальному рівні та соціально-економічними викликами сучасності. Впровадженням в Україні Болонської системи навчання ставить на порядок денний реалізацію положень автономності вищих навчальних закладів, академічної мобільності та академічної свободи. Остання передбачає самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів [3]. Прикладом реалізації академічної свободи є підготовку та видання навчальних посібників нового зразка одним із яких є навчальний посібник із однойменного курсу підготовлений на базі Львівського національного університету імені Івана Франка в 2015 р. на кафедрі економічної і соціальної географії доц. М. М. Книш та асист. Л.І. Котик.

Географічна освіта

Використана література

1. Бебик В.М. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика : [навч. посібник] / В.М. Бебик [та ін.]. — К. : Ун-тет «Україна», 2006. — 208 с.
2. Географія світового господарства (з основами економіки) : навч. посібник [за ред. Я.Б. Олійника, І.Г. Смирнова та ін.]. — К. : Знання, 2011. — 640 с.
3. Глобалізація і безпека розвитку : [монографія] / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2001. — 733 с.
4. Глобальні проблеми світу : атлас. — К.: Картографія, 2009. — 144 с.
5. Закон України „Про вищу освіту” від 23.04.2015 р. № 2984-III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Книш М.М. Політико-географічна глобалістика: навч. посібник / М.М. Книш, Л.І. Котик. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. — 484 с.
7. Лукашевич В.М. Глобалістика: [навч. посібник; 2-е вид. допов. і перероб.] / В.М. Лукашевич. — Львів : «Новий Світ-2000», 2010. — 440 с.
8. Наказ Міністрства освіти і науки України від 20 жовтня 2004 р. № 812 «Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.osvita.org.ua/bologna/vprov/pravo.
9. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії : підручник / О.І. Шаблій. — Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — 444 с.
10. Шепелев М.А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелев. — К. : Генеза, 2004. — 512 с.
11. Castree N. A Dictionary of Human Geography / N. Castree, R.Kitchin, A.Rogers. — Oxford: Oxford University Press, 2013. — 592 p.
12. Fellmann J. Human Geography: Landscapes of human activities / J. Fellmann, A. Getis, J. Getis ; [10th ed.]. — Boston: McGraw Hill, 2009. — 546 p.

М.М. Книш, Л.І. Котик

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

КОНЦЕПЦИЯ УЧЕБНОГО ПОСОБИЯ «ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА»

В статье рассмотрены концептуальные основы подготовки учебного пособия по курсу «Глобальный проблемы человечества» с учетом основ внедрения Болонской системы обучения. Обращено внимание на освещение актуальности курса, его цели, основных заданий и освещение этих заданий в структуре лекционных и практически-семинарских занятий.

Ключевые слова: глобальный проблемы человечества, Болонская система обучения, задания учебной дисциплины, структура курса.

Географічна освіта

Кныш М., Котык Л.

Ivan Franko National University of Lviv

THE CONCEPT OF THE EDUCATIONAL TEXTBOOK « GLOBAL PROBLEMS OF HUMANITY»

Conceptual framework of preparation of a manual for the course «Global problems» with regard to implementing the principles of the Bologna system foundations of learning are considered in the article. Attention to highlight the relevance of the course, its objectives, major tasks and highlight these problems in the structure of lectures and practical seminars

Keywords: global problems, bologna learning system, the task of the discipline, the structure of the course.

УДК: 37.011.33.91

Кобернік С.Г.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ І СТРУКТУРИ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті визначено цільові аспекти та структурні особливості географічної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах України. Подано аналіз змісту шкільних курсів географії та окреслено перспективи змін у зв'язку з розвитком загальноосвітньої школи і поступовим упровадженням нових навчальних програм з географії.

Ключові слова: шкільна географічна освіта, навчальні програми з географії, зміст і структура географічної освіти, загальноосвітня школа.

У зв'язку із затвердженням нового Державного стандарту базової і повної середньої освіти у 2011 році [2] й прийняттям концепції профільної освіти у старшій школі, виникла потреба в оновленні змісту навчальних програм з географії для загальноосвітніх навчальних закладах. Навчальні програми з географії виступають головним чинником, що визначає зміст і структуру географічної освіти в загальноосвітній школі [5; 6; 7; 14].

Згідно нової редакції Державного стандарту уточнено перелік ключових компетенцій географічної освіти, внесено корективи до змістових ліній,